

Ton Veerkamps heimwee naar een bewoonbare wereld

„In Berlijn kreeg ik meteen te maken met zeer radicale, linkse studenten. Die zeiden: wat moet je nog met de kerk en de Bijbel? Het gaat om de socialistische maatschappij! Ik voelde daar wel in mee, maar afscheid nemen van de geloofstraditie vond ik niet verstandig. Je moet niet breken met het christendom, maar proberen om productief met je eigen verleden om te gaan. Het is per slot van rekening een eeuwenoude bron van sociaal denken, ook zinvol voor politiek betrokken mensen. Met de Bijbel als de door God gedicteerde waarheid kan ik niets beginnen. Ik ben geen religieus mens. Ik ervaar geen relatie met God, ik bid niet. Ik kan dat niet. Wel heb ik bewondering voor mensen die dat zo ervaren, zoals de theoloog K.H. Miskotte, van wie ik veel over de Bijbel heb geleerd. Ik ervaar troost als ik de Bijbel bestudeer. Bijvoorbeeld als Jesaja vertelt dat de aarde niet is gemaakt voor de chaos, maar om te bewonen. Dat raakt mij diep. Of het nog goed komt met de wereld? Ik weet dat niet, ik ben somber gestemd. We leven in een ellendige wereld. Maar ik hoop het wel, dat ooit alles goed zal komen.” *Ton Veerkamp*

De Bijbel is een voluit politiek boek, dat uitdaagt om anders over de maatschappij te denken. Klassenstrijd en uitbuiting moeten plaats maken voor gelijkheid en solidariteit. Dit betoogt theoloog Ton Veerkamp in *Deze wereld anders*. Wie dit grote boek in handen krijgt, kan niet anders dan onder de indruk raken. Het is overduidelijk het resultaat van lange jaren voorstudie en onderzoek. Zo'n voorbereiding heb je ook wel nodig als je ruim duizend jaar geschiedenis de revue wilt laten passeren.

Theoloog Ton Veerkamp (1933) was aanvankelijk priester. Toen hij erover dat het Vaticaan de impulsen van het Tweede Vaticaans Concilie in de doopstopte, trad hij uit de orde van de Jezuiten en legde het priesterschap neer. In 1970 werd hij studentencapostor in de Evangelische Kirche van Berlijn. Dat bleef hij tot 1998.

Veerkamp vertelt in zijn nieuwe boek het verhaal van het Joodse volk vanaf de verwoesting van Jeruzalem in 600 voor Christus, tot aan het einde van het Romeinse Rijk, rond het jaar 500. Het Griekse rijk van Alexander de Grote komt in beeld, met de cultuur van het Hellenisme, en veel later de komst van de Romeinen in de regio. En uiteindelijk betreden de christelijke keizers in Rome en Constantijnopel het toneel.

Het is geen regulier geschiedenisboek geworden, maar een voluit theologische studie over de Bijbel. Het gaat hem om de kritische rol die het Joodse volk speelde, wat tot uitdrukking kwam in hun religieuze geschriften. Het boek circelst om de overtuiging dat het Joodse volk de keuze maakte voor een alternatieve samenleving, gegrond op recht en gerechtigheid, autonomie en gelijkheid. Socialisme *avant la lettre*, zou je kunnen zeggen. De hoogstestemde idealen werden echter bekritiseerd en weggehoond, ook door tegenstemmen in het volk zelf. Niettemin bleek een kleine groep trouw aan 'het Grote Verhaal', zoals Veerkamp het noemt.

Marx

Er zit heel veel politiek in dit boek. Op vrijwel elke pagina lees je over recht, bevrijding, autonomie, onderdrukking – of hoe de sociale orde ook wordt benoemd. Dat zal voor veel Bijbellezers een verrassende – of bevreemdende – benadering zijn. Christenen lezen de Bijbel doorgaans als een geloofsboek. Met het oog op je persoonlijke vragen, zorgen en verlangens lees je psalmen, profetieën en Bijbelse geschiedenissen. Wat je leest, vertaal je naar je eigen situatie. Een herderslied

Het Joodse volk koos voor een samenleving gegrond op recht en gerechtigheid, autonomie en gelijkheid

als Psalm 23 geeft je troost en bemoediging, terwijl de brieven van Paulus je motiveren om als vernieuwd mens te leven, geïnspireerd door de Geest.

Maar is dat het hele verhaal? Of nog scherper gesteld, is dat wel het eigenlijke verhaal van de Bijbel? Ton Veerkamp vindt dat je de Bijbel vooral als een politiek geschrift moet lezen, een boek dat mikt op respectvolle sociale verhoudingen en op gerechtigheid in de samenleving. Ook andere theologen trekken wel lijnen naar politiek en samenleving, maar wat Veerkamp doet, gaat een paar stappen verder. Hij is tamelijk radical in zijn opvatting dat het in de Bijbelse geschriften gaat om protest tegen zaken als grootgrondbezit en uitbuiting door de heersende klasse. Die uitdrukking, 'heersende klasse', verraadt meteen welke bronnen voor Veerkamp richtinggevend zijn. Hij is een gretige lezer van Karl Marx, de geestelijke vader van het communisme. Het zou te ver gaan om Veerkamp een communist te noemen, maar duidelijk is wel dat Marx voor hem heel belangrijk is bij het bestuderen van de Bijbel.

Alex van Ligten, predikant in Sneek, is wel bekend met een 'politieke lezing' van de Bijbel. „Het is een van de manieren om tegen de Bijbel aan te kijken,” vindt hij. „Hoewel ik me er nooit helemaal aan 'verkoch' heb, ben ik wel erg geïnteresseerd in deze manier van

Bijbellezen. Ik vind het boek van Veerkamp uitnodigend geschreven, het doet een appel op je om de Bijbel niet alleen op de innerlijke mens te laten slaan, met troost voor het hart in droevige dagen. Geloof is ook een maatschappelijke factor, dat is een heel sterk en overtuigend punt bij Veerkamp. Ik heb het idee dat men in de kerk nauwelijks meer bezig is met de maatschappij, terwijl sociale en politieke betrokkenheid toch goede Bijbelse papieren heeft.”

Tora-republiek

Het grote beginpunt van Het Grote Verhaal ligt wat Veerkamp betreft bij de periode rond het jaar 400 voor Christus. Toen keerden de Joden terug uit de ballingschap in Babel. Op dat moment neemt de profeet Nehemia de leiding en dan ontstaat de 'Tora-republiek'. Volgens Veerkamp was dit een compleet nieuw initiatief: een maatschappijvorm die niet gebaseerd was op macht en geld, niet op hebzucht en gewin, maar op de principes die het Joodse volk ontleende aan zijn geloofs-traditie. Veerkamp vat het steeds samen in tamelijk modern klinkende woorden: gelijkheid en autonomie. De geloofspraktijk, met vele religieuze voorschriften, kwam in feite neer op een politiek programma. Veerkamp stelt dat het bij de godsdienstige praktijk ging om de 'verinnerlijking van de maatschappelijke basisorde'. De godsdienst gaat bij Veerkamp dus op in een politiek-maatschappelijk bewustzijn. Het Bijbelboek Deuteronomium, dat de bevrijding van Israël uit Egypte als achtergrond heeft, dringt erop aan om als bevrijde mensen zelf nu ook 'het land te bevrijden van uitbuitingsverhoudingen en daardoor een orde van autonomie en gelijkheid te stichten'.

Bij die sterke focus op de politiek heeft Wessel ten Boom, theoloog en medewerker van het *Friesch Dagblad*, wel een paar bedenkingen. „Het betoog van Veerkamp vind ik innemend, omdat hij het aandurft 'het grote verhaal' weer te vertellen. Dat dreigt de kerk tegenwoordig welens wat te vergeten. Hij heeft ook zeker een punt, in die zin dat de Bijbel een 'partijdig' boek is. Als je 'ja' zegt tegen de Messias kies je ook positie in maatschappelijke vraagstukken. Maar dat is nog wat anders dan de Bijbel terugbrengen tot een politiek document. Uiteindelijk is wat Veerkamp zelf doet iets als politieke propaganda. De geschiedenis staat bol van de klassenstrijd, zegt hij, en het 'grote verhaal' is de oplossing daarvan. Dat is een door en door politieke uitspraak. Het opmerkelijke is overigens dat Veerkamp zegt dat de Bijbel geen godsdienstig boek is. Maar dan houdt hij zichzelf en zijn lezers toch een beetje voor de gek, want hij spreekt zelf voortdurend over God, vanuit de Bijbelse geloofstraditie. Het is dus gewoon theologie wat hij hier naar voren brengt; zijn boek is uitdrukking van godsdienstig besef, terwijl hij het zelf beschouwt als pure maatschappijkritiek.”

Rouw

Het betoog van Veerkamp is geen verhaal van vrolijk-makend succes. Het mooie begin van de Tora-republiek bleef klein, werd weggedrukt, miskend en slecht begrepen. De kerk in de eerste eeuwen van het christendom heeft het Grote Verhaal geen rechtgedaan, maar wilde zich volgens Veerkamp maar al te graag aanpassen aan de machten die het in de wereld voor het zeggen hebben. Dat is tekenend voor het hele beeld gedurende de eeuwen die Veerkamp beschrijft. Dat is ook de reden waarom er een zweem van weemoed in Veerkamps boek aanwezig is. Zelf spreekt hij van 'rouw'. Want het Grote Verhaal is altijd het verhaal van een klein groep idealisten gebleven, die nauwelijks serieus werden genomen, noch door de wereld, noch door de kerk. In zijn voorwoord schrijft Veerkamp dat zijn boek handelt over 'de verdwenen bewoonbaarheid van de wereld. Het is daarom een proces van herinnering, ja, van rouw. We gedenken de plaatsen waar we vandaan komen.'"

Van Ligten geeft Veerkamp gelijk in zijn mistroostige observatie: „Als je de hele geschiedenis doorneemt, tot en met de kerkvaders, is duidelijk dat het project van het 'grote verhaal' niet is gelukt. Er is altijd een kleine groep die het draaiende houdt en het verder brengt. Sinds de val van de Muur in 1989 is ook al het goede van het socialisme en het communisme bij het oud vuil gezet, om plaats te maken voor een ongebreidelde neoliberalisme. Ik geloof niet dat daar iemand gelukkig van geworden is, op een enkele bankdirecteur na. In die zin herken ik sombere conclusies van Veerkamp, maar Deze wereld anders is beslist geen deprimerend boek.

Tjerk de Reus

Tjerk de Reus is literatuurcriticus en publiceerde boeken op het grensvlak van theologie en samenleving. Hij werkt aan een dissertatie over leven en werk van Ad den Besten.

Het gaat eerder over hoop en over zinvolle perspectieven voor de samenleving.”

Wessel ten Boom vindt het opmerkelijk dat Veerkamp wel spreekt over rouw, maar niet over schuld. „In naam van hoge idealen, in de sfeer van linkse politiek, zijn revoluties afgekondigd die steeds weer mislukt zijn. Ik denk dat je daarom niet zonder voorbehoud kunt spreken over revolutie en politieke bevrijding. De politieke traditie waarin Veerkamp staat, heeft veel slachtoffers gemaakt. Ik had het geloofwaardiger gevonden als hij zich daarvan rekenschap gaf in dit boek. Nu legt hij de zaak van de revolutionaire, marxistische getinte maatschappijidealisme nog eens aan ons uit, vanuit Oude en Nieuwe Testament - maar er is in de geschiedenis toch wel wat gebeurd met deze idealen, tot heel recent nog met het socialisme en communisme in Oost-Europa. Daar zou je iets mee moeten, in een boek als dit.”

Hij signaleert verder dat in Veerkamps Grote Verhaal God eigenlijk geen zelfstandige rol speelt, omdat er zo sterk gedacht wordt vanuit maatschappelijke, sociale en politieke processen. „In Veerkamps boek is God eigenlijk afwezig als Heer van de geschiedenis, die in Jezus Christus regeert over deze wereld. De verwachting is gericht op menselijke inspanningen voor een betere wereld, maar die inspanningen zijn altijd dubbelzinnig en feilbaar.”

Psalmen

Rond het jaar 300 voor Christus kreeg het zogenoemde hellenisme vat op het Midden-Oosten. Het kwam erop neer dat de Griekse cultuur een grote verspreiding kreeg, die eeuwen zou duren. De Joden die zich na de veroveringen van Alexander de Grote in het Egyptische Alexandrië hadden gevestigd, stonden voor de vraag hoe zij het eigene van hun geloofstraditie, het Grote

Je kunt de psalmen niet voor je innerlijke geestelijke behoeften benutten zonder de verrotting van de maatschappij de oorlog te verklaren

Verhaal, in hun nieuwe context zouden kunnen vertolken Veerkamp noemt de Griekse vertaling van de Hebreeuwse Bijbel, de zogeheten Septuaginta, een 'transculturele prestatie van het hoogste niveau'. Het eigen van het Tora-geloof werd nu beschikbaar in de taal van een radicaal andere cultuur.

Maar juist de wisselwerking tussen de ene cultuur en de andere – het jodendom en het hellenisme – heeft ook fikse risico's. Het eigen karakter van het Grote Verhaal kan verbleken, en volgens Veerkamp is dat vaak gebeurd. Zijn boek wil daarop een correctie zijn, hij wil laten zien dat de psalmen teksten zijn over 'de ideologische strijd die het Grote Verhaal met het hellenisme voerde'. In het Griekse denken was het rationele en het geestelijke van groot belang, meer dan de aarde en de modder van de samenleving. De psalmen zetten die manier van denken de voet dwars. Je kunt ze niet voor je innerlijke geestelijke behoeften benutten, 'zonder de verrotting van de maatschappij de oorlog te verklaren'.

Van Ligten vindt dit een mooi gezichtspunt. „Ik zou dit boek willen aanraden aan predikanten, omdat het veel aanreikt wat je kunt gebruiken bij de preekvoorbereiding. Je krijgt een heel andere uitleg binnen dan wat je meestal hoort. Bij de psalmen ervaren we doorgaans op een fantastische manier hoogten en diepten in ons gevoelsleven, waarin we ons als individu aangesproken voelen. Maar Veerkamp maakt er politieke liederen van, strijdliederen zelfs. Als je zijn uitleg gelezen hebt en dan een psalm zingt, krijg je een totaal andere beleving. De oude lezing met het oog op het persoonlijke geloof mag best blijven bestaan, maar je hoeft het er niet toe te beperken. Dat leer je van Veerkamp.”

Ⓛ Komend najaar besteedt het Friese leerhuis Olterterperkkring aandacht aan *Deze wereld anders* van Ton Veerkamp. www.oltterterperkkring.nl

Non-fictie

Deze wereld anders. Politieke geschiedenis van het Grote Verhaal
Ton Veerkamp
Skandalon, 504 blz.
€ 48,90